

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۴۱۱۲۲

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد مرودشت

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش برنامه ریزی درسی

عنوان:

**تحلیل محتوای کتاب جامعه شناسی ۲ سال سوم
متوسطه در ارتباط با میزان درگیری فعال یادگیرنده**

استاد راهنما:

دکتر سیامک رضا مهجور

استاد مشاور:

دکتر سلطانه علی کاظمی

نگارش:

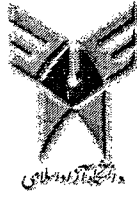
زهرا صابونی

شهریورماه ۱۳۸۶

ادبیات و علوم انسانی
موسسه تخصصی زبان

۱۳۸۸/۱۲/ ۲

۱۳۱۱۶۲

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد مرودشت

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش برنامه ریزی درسی

عنوان:

**تحلیل محتوای کتاب جامعه شناسی ۲ سال سوم
متوسطه در ارتباط با میزان درگیری فعال یادگیرنده**

نگارش:

زهرا صابونی

شهریورماه ۱۳۸۶

۱. دکتر سیامک رضا مهجور

۲. دکتر سلطانعلی کاظمی

۳. دکتر پروین غیاثی

هیات داوران:

پروردگارا: غافل نبوده ایم ز یاد تو هیچگاه

یا گفته ایم نام تو را

یا نوشته ایم

من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق

تقدیر و تشکر

سپاس و ستایش پروردگار یکتا که تمامی توفیقات از اوست.

بدین وسیله مراتب سپاس و تشکر خود را به استاد گرانقدر جناب آقای دکتر سیامک

رضا مهجور به پاس راهنماییهای خردمندانه و بی دریغشان تقدیم می نمایم.

از استاد ارجمند جناب آقای دکتر سلطانعلی کاظمی که از راهنماییهای ارزنده ایشان نیز

برخوردار بوده ام سپاسگزاری می کنم.

همچنین بر خود وظیفه می دانم از جناب آقای دکتر حجت اله فانی استاد گرانقدر و

مدیر گروه برنامه ریزی درسی به پاس زحمات و راهنماییهای ایشان در طول دوران

تحصیل تشکر نمایم.

همچنین از تمامی عزیزان و دست اندرکاران تحصیلات تکمیلی دانشگاه که در طول

تحصیل همکاری های لازم را مبذول داشته اند تقدیر و تشکر می نمایم.

چکیده:

کتاب درسی در نظامهای آموزشی متمرکز، از جمله کشور ما، به عنوان منبع اصلی آموزش از جایگاه ویژه ای برخوردار است. لذا تامل، تحقیق و پژوهش در جهت بهبود این کتاب بسیار ارزشمند می باشد. با توجه به نگرش فوق پژوهش حاضر با عنوان "تحلیل محتوای کتاب جامعه شناسی ۲ سال سوم متوسطه در سال تحصیلی ۸۶-۸۵" با روش ویلیام رومی میزان به کارگیری شیوه ارائه فعال در محتوای کتاب جامعه شناسی ۲ سال سوم متوسطه را در سه جنبه متن، تصاویر و سوالات مورد بررسی قرار داده است. با این انگیزه که با انجام این پژوهش بتوان پیشنهادهایی به منظور بهبود و اصلاح کتاب انجام داد. نتایج بدست آمده از این پژوهش عبارتند از:

ضریب درگیری متن کتاب $0/20$ بدست آمده است که از حد مطلوب ($0/4 >$ ضریب درگیری $1/5 >$) کمتر است و نشان می دهد متن کتاب جامعه شناسی ۲ سال سوم متوسطه بصورت فعال تدوین نشده است و همچنین متن، دانش آموزان را با فرایند یادگیری و تفکر درگیر نمی کند. ضریب درگیری دانش آموزان با تصاویر ارائه شده در کتاب صفر می باشد و نشان دهنده آن است که تصاویر فقط برای تشریح یک موضوع به کار رفته اند و غیر فعالند. ضریب درگیری دانش آموزان با پرسشهای کتاب $3/29$ بدست آمده که بیش از حد مطلوب است و بیانگر آن است که پرسش ها بصورت غیر فعال ارائه گردیده است. با توجه به نتایج تحقیق باز نگری و تجدید نظر در چگونگی ارائه متن، تصاویر و پرسشها ضروری به نظر می رسد.

کلید واژه ها: تحلیل محتوا - کتاب جامعه شناسی ۲ - سال سوم - دوره ی متوسطه -

ویلیام رومی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
ب	تشکر و قدر دانی
ج	چکیده
د	فهرست مطالب
ح	فهرست جداول
ط	فهرست نمودارها

فصل اول کلیات تحقیق

۲	۱-۱ مقدمه
۳	۱-۲ بیان مسئله
۶	۱-۳ اهمیت و ضرورت تحقیق
۷	۱-۴ اهداف تحقیق
۸	۱-۵ فرضیه های تحقیق
۹	۱-۶ تعریف واژه ها و اصطلاحات

فصل دوم: ادبیات تحقیق

۱۲	۲-۱ پیشینه نظری پژوهش
۱۲	۲-۲ تاریخچه ی آموزش متوسطه در ایران
۱۷	۲-۳ تاریخچه ی مختصری از کتابهای درسی در ایران
۱۸	۲-۴ محتوا و چگونگی تهیه، تنظیم و تدوین آن
۱۸	۲-۵ انتخاب محتوا

صفحه	عنوان
۱۹	۲-۶ دیدگاههای اساسی در انتخاب محتوا
۱۹	۲-۶-۱ دیدگاه سستی
۱۹	۲-۶-۲ دیدگاه پویا
۲۰	۲-۶-۳ دیدگاه سازنده
۲۱	۲-۷ ملاک های انتخاب محتوا در برنامه ریزی درسی
۲۲	۲-۸ تحلیل محتوا
۲۲	۲-۹ تعریف تحلیل محتوا
۲۴	۲-۱۰ تاریخچه ی تحلیل محتوا
۲۵	۲-۱۱ ویژگی های تحلیل محتوا
۲۶	۲-۱۱-۱ عینیت
۲۶	۲-۱۱-۲ انتظام
۲۶	۲-۱۱-۳ کمی یا کیفی بودن
۲۷	۲-۱۱-۴ آشکار یا پنهان بودن
۲۷	۲-۱۲ مراحل تحلیل محتوا
۲۸	۲-۱۳ کاربردهای روش تحلیل محتوا
۲۹	۲-۱۴ مواردی از کاربردهای تحلیل محتوا در زمینه های آموزش و پرورش
۳۱	۲-۱۵ تحلیل محتوای کتابهای درسی
۳۲	۲-۱۶ روش های فعال و غیر فعال
۳۳	۲-۱۷ انواع روشهای فعال، اهمیت و کاربرد آن

صفحه	عنوان
۳۴	۲-۱۸ میزان فعال بودن یادگیرنده و نقش معلم
۳۵	۲-۱۹ یادگیری فعال و ویژگی های آن
۳۷	۲-۲۰ نقش فعالیت در یادگیری
۳۹	۲-۲۱ دیدگاه ویلیام رومی در ارتباط با یادگیری فعال
۴۳	۲-۲۲ نظریه برونر
۴۵	۲-۲۳ پیشینه عملی پژوهش
۴۶	۲-۲۳-۱ پژوهش های داخلی
۵۰	۲-۲۳-۲ پژوهش های خارجی
فصل سوم : مراحل اجرای تحقیق	
۵۶	۳-۱ مقدمه
۵۷	۳-۲ روش تحقیق
۵۸	۳-۳ جامعه آماری
۵۸	۳-۴ ابزار اندازه گیری و روش جمع آوری اطلاعات
۶۰	۳-۵ روشهای آماری در تجزیه و تحلیل داده ها
فصل چهارم : تجزیه و تحلیل داده های تحقیق	
۶۴	۴-۱ مقدمه
۶۵	۴-۲ تجزیه و تحلیل متن کتاب
۷۱	۴-۳ تجزیه و تحلیل تصاویر کتاب
۷۵	۴-۴ تجزیه و تحلیل سوالات کتاب

فصل پنجم: خلاصه، بحث، نتیجه گیری، پیشنهادها و محدودیتها

۸۲	۵-۱ خلاصه
۸۴	۵-۲ بحث و نتیجه گیری
۸۹	۵-۳ دست آوردهای اصلی
۹۰	۵-۴ کاربردهای آموزشی
۹۱	۵-۵ پیشنهادها
۹۱	۵-۵-۱ پیشنهادهای مبتنی بر نتایج تحقیق
۹۲	۵-۵-۲ پیشنهادهای پژوهشی
۹۳	۵-۷ محدودیتهای تحقیق
۹۴	فهرست منابع
I	پیوست
	چکیده به زبان انگلیسی

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۶۵	جدول ۱-۴ (تحليل متن فصل اول كتاب)
۶۷	جدول ۲-۴ (تحليل متن فصل دوم كتاب)
۶۹	جدول ۳-۴ (تحليل كل متن كتاب)
۷۱	جدول ۴-۴ (تحليل تصاویر فصل اول كتاب)
۷۳	جدول ۵-۴ (تحليل تصاویر فصل دوم كتاب)
۷۴	جدول ۶-۴ (تحليل كل تصاویر كتاب)
۷۶	جدول ۷-۴ (تحليل سوالات فصل اول كتاب)
۷۷	جدول ۸-۴ (تحليل سوالات فصل دوم كتاب)
۷۹	جدول ۹-۴ (تحليل كل سوالات كتاب)

فهرست نمودار ها

صفحه	عنوان
۶۶	نمودار ۱-۴ (نمودار ستونی درصد فراوانی مقوله های متن فصل اول کتاب)
۶۸	نمودار ۲-۴ (نمودار ستونی درصد فراوانی مقوله های متن فصل دوم کتاب)
۷۰	نمودار ۳-۴ (نمودار ستونی درصد فراوانی مقوله های متن کل کتاب)
۷۰	نمودار ۴-۴ (نمودار دایره ای درصد فراوانی مقوله های متن کل کتاب)
۷۲	نمودار ۵-۴ (نمودار ستونی درصد فراوانی مقوله های تصاویر فصل اول کتاب)
۷۳	نمودار ۶-۴ (نمودار ستونی درصد فراوانی مقوله های تصاویر فصل دوم کتاب)
۷۵	نمودار ۷-۴ (نمودار ستونی درصد فراوانی مقوله های تصاویر کل کتاب)
۷۵	نمودار ۸-۴ (نمودار دایره ای درصد فراوانی مقوله های تصاویر کل کتاب)
۷۶	نمودار ۹-۴ (نمودار ستونی درصد فراوانی مقوله های سوالات فصل اول کتاب)
۷۸	نمودار ۱۰-۴ (نمودار ستونی درصد فراوانی مقوله های سوالات فصل دوم کتاب)
۸۰	نمودار ۱۱-۴ (نمودار ستونی درصد فراوانی مقوله های سوالات کل کتاب)
۸۰	نمودار ۱۲-۴ (نمودار دایره ای درصد فراوانی مقوله های سوالات کل کتاب)

تقدیم به پیشگاه حضرت ولی عصر (عج)

و تقدیم به:

پدر و مادر مهربانم که همیشه دعای خیرشان بدرقه راهم بوده،

به همسرم که در تمام مراحل زندگی راهنما و مشوق من بود،

به دخترم (فاطمه) که با صبر و شکیبایی مشکلات تحصیل را بر من آسان نمود

و به همه کسانی که در راه خدمت به میهن تلاش می کنند.

کتاب

سه وظیفه مهم و سه جانبه دارد

دشمن را دوست

شروع را نیکوکار

جاهل را به انسان

مبدل می سازد و این همه در سایه برنامه ریزی مناسب کتاب

است .

فصل اول

کلیات تحقیق

تربیت و تعلیم به عنوان یکی از کهن ترین فرایندهای اجتماعی دنیا شناخته شده است. آدمی از ابتدای خلقت به طور مداوم با مفهوم تعلیم و تربیت سرو کار داشته است. تاریخ تعلیم و تربیت نشان می دهد که قبایل اولیه برای گذران زندگی به فرزندان خود شکار کردن و ماهیگیری می آموختند. فرزندان را مطابق با آئین و رسوم متداول در قبیله تربیت می کردند، این مسائل از وجود تعلیم و تربیت در قرون اولیه انسانها خبر می دهد. فلاسفه و متفکران بر اساس دیدگاههای خود تعاریف متفاوتی از تعلیم و تربیت ارائه کرده اند. به طور مثال " دورکیم با نگرش اجتماعی خاص خویش، تربیت را عملی می دانست که نسل بزرگسال بر نسلی که هنوز برای زندگی در جمع رسیده و پخته نیست اعمال می کند و هدف آن فعال ساختن و توسعه حالات جسمی و فکری و مغزی او به گونه ای است که مطلوب جامعه سیاسی در تمامیت آن و نیز مطلوب محیط خاصی که فرد بدان تعلق دارد می باشد" (شکوهی، غلامحسین، ۱۳۸۵، ص ۲۳).

یکی از مسائل مهم و اساسی نظام آموزشی، برنامه های درسی است که در واقع هسته مرکزی فعالیت های آموزشی را تشکیل می دهد. یکی از اجزای عمده برنامه درسی، کتاب درسی است. در نظام های آموزشی متمرکز، کتاب درسی تنها به عنوان یکی از ابزارهای مهم در فرآیند یادگیری و تنها مرجع ارزشیابی از دانسته های دانش آموزان به شمار می رود. این مسئله تنظیم کتابهای درسی را دشوارتر کرده است. مسائل و موضوعات مختلفی در تنظیم محتوای کتب درسی وجود دارد که یکی از آنها توجه به ساخت محتوا و همچنین شرایط دریافت کننده محتواست. تألیف محتوای فعال که یادگیرنده را با فعالیت های یادگیری درگیر کند و جنبه خودآموز داشته باشد یکی دیگر از جنبه های تنظیم محتوا می باشد. با توجه به متمرکز بودن نظام آموزشی کشور

ما و تهیه و تألیف کتب درسی به وسیله وزارت آموزش و پرورش درس‌های اخیر شاهد تحقیق و بررسی کتب برای اثربخش‌تر کردن آنها هستیم (جوادی پور، محمد، ۱۳۷۴).

از جمله روش‌های بررسی کتب درسی تحلیل محتوای آنها می‌باشد که می‌توان کتب را از جنبه‌های مختلف اصول تدوین کتب مورد تحلیل قرار داد. بدیهی است بازنگری، اصلاح و تجدید نظر اصولی و علمی در محتوای کتب درسی آثار و تبعات مثبت فراوانی در بر خواهد داشت که یکی از آنها ایجاد زمینه مناسب برای رشد برنامه درسی و به تبع آن رشد و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان است (یارمحمدیان، محمدحسین، ۱۳۸۱ ص ۱۴۳).

با توجه به مطالب بیان شده ضرورت دارد کتاب‌های درسی از جنبه‌های مختلف و با استفاده از روش‌های مختلف مورد تحلیل قرار گرفته تا نقاط قوت و ضعف آنها مشخص شده و در تجدید نظر و اصلاح آنها اقداماتی صورت گیرد.

در این تحقیق کتاب جامعه‌شناسی ۲ سال سوم متوسطه با استفاده از یکی از روش‌های تحلیل محتوا که اولین بار توسط ویلیام رومی ابداع شد مورد تحلیل قرار گرفته شده است.

بیان مسئله

کتاب درسی در ایران به عنوان منبع اطلاع‌رسانی یکی از مهم‌ترین نقش‌ها را در آموزش و پرورش ایفا می‌کند. وجود نظام آموزشی متمرکز که در آن برای تمام کشور یک برنامه، یک کتاب درسی و یک نظام اندازه‌گیری و سنجش در نظر گرفته شده، مسایل فراوانی را مطرح کرده که از جمله آن‌ها افزایش بیش از حد نقش کتاب‌های درسی در ایران است.

اگر برنامه درسی را شامل کلیه مفاهیم، فرایندها و نگرش‌ها بدانیم که مدرسه طی اوقات تحصیلی دانش‌آموزان ارائه می‌کند، بنابراین هر قطعه برنامه درسی برآیندی از سه بردار محتوا، انتظار عملکرد و دیدگاه است. محتوا اصلی‌ترین جزء برنامه درسی است که در کتاب درسی ارائه

می شود. مفاهیم ارائه شده در محتوا می تواند به شیوه های مختلفی مانند مصور، پرسشی یا غیر پرسشی، واقعیات صریح یا غیر صریح و فعال یا غیر فعال ارائه شود بنابراین بررسی نحوه ارائه محتوای کتب درسی می تواند بسیاری از مشکلات موجود در یاددهی - یادگیری، سنجش و اندازه گیری و تحقق اهداف آموزشی را روشن نماید (صداقت، سعید، ۱۳۷۶).

تمامی برنامه های درسی صرف نظر از طرح یا الگوی تدوین دارای محتوا هستند که نحوه نگرش افراد به محتوا تحت تاثیر دیدگاه آن ها نسبت به دانش و واقعیت است. محتوا چیزی فراتر از اطلاعات صرف است که برای نیل به اهداف مدرسه یاد گرفته می شود، لذا این اطلاعات باید مسایل مورد توجه فراگیران را با هم ارتباط داده و به گونه ای سازماندهی شود که فراگیرنده اطلاعاتش را مفید و دارای معنی ژرف ببیند.

کل محتوای درس، حقایق، مفاهیم، تعمیم ها و غیره باید به دانش آموزان امکان دهد که فهم لازم را به دست آورند و آن را در زندگی روزمره در حال و آینده به کار بندند (حقر، قدسی، ۱۳۸۴ ص ۹).

محتوا وسیله ای برای تحقق اهداف به شمار می آید. به همین دلیل ضروری است که ویژگی های آن با اهداف مورد انتظار تناسب داشته است. محتوا زمانی جامعیت دارد که همه عناصر (دانش و اطلاعات، مهارت های ذهنی، ارزش ها، نگرش ها و مهارت ها) را در برگیرد. به خصوص در کشور ما که برنامه درسی به صورت متمرکز برای همه دانش آموزان تدوین می گردد باید به محتوا توجه خاصی نمود (ملکی، حسن، ۱۳۸۴ ص ۸۲).

در جریان تربیتی، تفکر نقش اساسی بر عهده دارد. آنچه را فردی می خواهد بشناسد و یا آنچه را می خواهد بیاموزد باید به صورت مسئله در آید تا فکر فرد را تحریک کند و در جریان تفکر فرد به شناسایی موضوع مورد بحث یا فراگیری بپردازد (شریعتمداری، علی، ۱۳۸۳).

از نظر دیوئی هر تعلیمی که علم و عمل را از یکدیگر جدا کند موفق نخواهد بود . او معتقد است که پیوسته باید رابطه میان وسایل و غایات را مد نظر داشت و دانش آموزان به صورت فعال با موضوع درگیر گردند تا مورد علاقه ایشان قرار گیرد (ژان شاتو ، ترجمه غلامحسین شکوهی ، ۱۳۷۲ ص ۳۱۰) .

به دلیل اهمیت بیش از حد این موضوع ضروری است که نیروهای متخصص به بررسی و تحلیل کتاب های درسی بپردازند تا بتوانند بسیاری از مشکلات جاری آموزشی را برطرف نمایند .
با توجه به مطالب فوق این سوال پیش می آید که:

الف) آیا محتوای پیش بینی شده در متون درسی با توجه به اصول یادگیری تدوین شده اند؟
ب) آیا محتوا اهداف مورد نظر را در بر می گیرد ؟ با استفاده از روش تحلیل محتوا می توان به پاسخی مناسب به سوالات بالا دست یافت.

تحقیق حاضر تحت عنوان تحلیل محتوای کتاب جامعه شناسی ۲ سال سوم متوسطه بر اساس روش ویلیام رومی (۱۹۶۸) به تفکیک مقوله های فعال و غیر فعال در سه بخش متن، تصاویر و پرسش های آخر هر فصل در کتاب های چاپ جدید ۱۳۸۵ جامعه شناسی ۲ انجام شده و سپس نتایج حاصل از شاخص ضریب درگیری دانش آموزان در سه بخش ذکر شده، تجزیه و تحلیل گردیده است .

با توجه به مطالب فوق مسائل زیر در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است :

الف) میزان شاخص درگیری دانش آموزان با متن، تصاویر و پرسش های کتاب جامعه

شناسی ۲ سال سوم متوسطه چقدر است؟

ب) آیا محتوای ارائه شده در کتاب جامعه شناسی ۲ سال سوم متوسطه جنبه فعال و تحلیلی

دارد یا غیر فعال و تحمیلی؟

اهمیت و ضرورت تحقیق:

در دنیایی زندگی می کنیم که به سرعت در حال تغییر است. نمی دانیم فرزندانمان در آینده با چه چالش هایی روبرو خواهند شد؛ اما می دانیم که برای روبرو شدن با آن چالش ها باید فعال و مبتکر باشند. باید آنها را به تفکر درباره مسائل و پدیده ها و تحلیل آنها تشویق کرد به گونه ای که بتوانند آموخته هایشان را در زندگی فردی و اجتماعی به کار گیرند، بدیهی است که تکیه صرف بر محفوظات نمی تواند آنها را به این اهداف برساند افزون بر این ما نه تنها به خاطر آینده اجتماع باید دانش آموزان را فعال و متفکر تربیت کنیم بلکه باید توانایی آنها را در افزایش فرصتهایی برای کشف روابط جدید و رسیدن به درک تازه توسعه دهیم (دافی، برنات، ۱۹۹۸).

پیشرفت روان شناسی در زمینه یادگیری تغییرات شگرفی در تعلیم و تربیت به وجود آورده است. زمانی یادگیری عبارت بود از کسب معلومات از راه حفظ و تمرین، اما امروزه یادگیری مفهوم خاصی پیدا کرده و در تعریف یادگیری تغییر عادات، طرز تفکر، تمایلات، اطلاعات و نظر افراد از راه تجربه مورد توجه قرار گرفته است. توجه به عوامل موثر در یادگیری از قبیل آمادگی یادگیرنده، تجربیات قبلی او، فعالیت او، علاقه و هدف و محرکهای درونی او، کیفیت یادگیری از موقعیتی به موقعیتی دیگر، فهم تغییرات اساسی را در برنامه ایجاب می کند. انتخاب مواد درسی، قراردادن هر ماده و تاکید بر فهم به جای حفظ از راه تمرین، همه نتیجه توجه مربیان به اصول یادگیری است (شریعتمداری، ۱۳۸۱).

روشهای ارزشیابی می توانند برای درسها یا دوره ها و همچنین برای کل برنامه های آموزشی به کار روند و در این راه باید به دنبال دلیل منطقی برای شناسایی و کنترل متغیرهای موجود بود، آن گونه که به نتایج معتبری درباره بازده های آموزشی بتوان رسید (گانیه، ۱۹۴۴، ترجمه علی آبادی، ۱۳۷۴).